

POGLAVLJE VIII.

HRVATSKI JEZIK

Urednici: dr. A. B. KLAIĆ i dr. KRUNO KRSTIĆ

I. POVIESTNI PREGLED

Napisao dr. Kruno Krstić

Današnji hrvatski književni jezik iznikao je iz života pučkoga govora poviestnim razvojem, kojemu se nit dade pratiti oko osam stoljeća unatrag u pisanim spomenicima. Načelne smjernice, po kojima će se hrvatska govorna tvar pretakati u književnu jezičnu zakonitost, ustaljene su u jeziku dubrovačkoga književnoga kruga u XVI. stoljeću, tako da se od XVI. stoljeća unapried zametna jezgra hrvatskoga književnog jezika razvija suvislo i sustavno uza sve poviestne potrese i bogato bujanje postranih jezičnih klica.

Jezičnu predaju Dubrovnika prihvatili su početkom prošloga stoljeća za vrieme preporoda svi Hrvati, tako da u hrvatskom jezičnom zakonodavstvu nema prekida kroz četiri stoljeća. Pa ipak u današnjem svom sastavu i tkivu — zbog snažnih utjecaja nuzgrednih jezičnih žarišta i zbog dugotrajnog pomicanja kulturno-političkih silnica s juga na sjever — hrvatski je književni jezik u neku ruku izvod iz prirodne jezične građe svih hrvatskih krajeva.

Prvu dialektalnu (posebno morfoložku) podlogu tvori mu iekavska štokavština Dubrovnika s okolicom u užem, a Hercegovine u širem smislu. Rječnik, izričaji i sintaktički ustroji rečenice potekli s te podloge dopunjeni su prinosima svih književnih struja u novovjekoj poviesti Hrvatske uz neznatan utjecaj tuđih vrela i uzora.

Usklađivanje poviestne podloge sa svim novijim prinosima vrši se već čitavo stoljeće u Zagrebu kao hrvatskom književnom i kulturnom središtu. Izuzev razmjerno uzka područja kajkavštine i čakavštine današnji je hrvatski književni jezik posve primjeren govornoj stvarnosti čitavog hrvatskoga narodnog tla.

Crkvenoslavenska književnost

U IX. stoljeću upoznaju Hrvati prvi književni jezik srodan svom narodnom govoru. Taj je jezik jedno slavensko narječje iz okolice Soluna, kojim su napisali crkvene knjige sv. braća Ćiril i Metod, da bi uvođenjem bogoslužja na blizku i razumljivu jeziku predobili za kršćanstvo narode slavenskoga jezičnog kruga.

Crkvenoslavenska književnost pisala se kod Hrvata gotovo izključivo posebnom vrstom pisma (uglastom glagolicom), koje pismo ostaje dielom u upotrebi i za kasniju književnost pisanu narodnim jezikom.

Uglasta glagolica, koju su samo Hrvati upotrebljavali, zaštićuje u početku ne samo Hrvate od romanizacije, nego i sprečava prvoj hrvatskoj pismenosti slievanje s ostalim, po jeziku blizim, narodnostima te tvori grafičkom ogradom ograđen krug, unutar kojega razmjerno samoniklo niču kasnija hrvatska književna nastojanja.

Da crkvenoslavenski jezik nije gotovo nikako utjecao na razvoj hrvatskoga književnog jezika (dok je vrlo znatno utjecao na ruski i predvukovski srbski književni jezik), mora se tumačiti nepodpunom razprostranjenošću i slabim političkim ugledom glagolskoga bogoslužja na hrvatskom tlu.

Uslied prostorne ograničenosti slavenskoga bogoslužja, kojega su predstavnici uglavnom prepušteni sami sebi, pa i progonjeni, nema sustavnoga i školskoga njegovanja unesenoga hieratskog jezika, i on se — upravo zbog sličnosti s narodnim jezikom — zaboravlja i postepeno raztače u živ narodni jezik.

Taj narodni jezik pisan najprije glagolicom, kad se pismenost kao takva putem glagolice potaknula, javlja se pisan i latinskim slovima zbog neposredne blizine naroda, koji su se latinskom abecedom služili, i pod utjecajem knjiga razširenoga latinskog bogoslužja.

Raztakanje crkvenoslavenskoga jezika

Raztakanje crkvenoslavenskoga jezika zacielo počinje pogrješnim čitanjem glagolice.

Glagolski znakovi svode se na hrvatski izgovor na svim onim mjestima, gdje glasovna razlika pravilno i uzporedno dieli dva jezika, a u čitanju se preskaču oni znakovi, kojih je u hrvatskom govorenom jeziku glasovnim stezanjem nestalo. To se krivo čitanje kod prepisivanja ili sastavaka na crkvenoslavenskom jeziku odrazuje i u pismu. Tako počinju na mjesto (ą, ę) dolaziti čisti samoglasnici, »jat« dobiva svoj narodni izgovor (i, e, je), št i žd prelaze u ć i đ, poluglasi se zamjenjuju jasnim samoglasnikom, izostavljaju ili bar svode na jedan jedini pisani znak.

Postepeno zamjene zahvaćaju i slovnicu pa i rječnik, a sve se to posve prirodno događa uslied pomanjkanja čvrste crkvenoslavenske jezične predaje pokraj snažnog prodiranja žive narodne rieči.

Prvi hrvatski spomenik raztočenoga crkvenog jezika potječe iz doba hrvatskih narodnih kraljeva na prielazu iz XI. u XII. stoljeće. To je Baščanska ploča s otoka Krka.

Jezični spomenici pisani grčkim slovima

Uzporedo s objema glagolicama (oblom i uglastom) javlja se na Balkanu kao pismo crkvene književnosti i grčki alfabet prilagođen glasovima crkvenoslavenskog jezika, t. zv. ćirilica. To pismo prevladava u nekim krajevima kulturno i politički blizkim Bizantu; tako je na pr. u Srbiji stara crkvena i pobožna književnost izključivo tim pismom pisana.

Dodiri nekih hrvatskih krajeva bilo izravno s Bizantom bilo sa žarištima ćirilske pismenosti dovode do toga, da su i neki hrvatski stariji spomenici ćirilicom pisani (dubrovačka korespondencija, Poljički statut, izprave bosanskih vladara i t. d.).

Osobito se ćirilica udomaćila u Bosni, gdje se od nje razvio poseban hrvatski tip, t. zv. bosančica. I u ćirilskim spomenicima javlja se raztakanje crkvenoga jezika u narodni; dapače u najstarijim hrvatskim ćirilskim spomenicima jezik je u temelju narodan s gdjekojim ostatcima crkvene slavenštine.

U južnijim primorskim krajevima vrlo rano izčezava ćirilica, a na njezino mjesto dolazi pismo katoličkog Zapada, latinica.

Utjecaj crkvenoslavenskoga na hrvatski književni jezik

Kao hieratski jezik pisan posebnim pismom, glagolicom, održala se crkvena slavenština sve do u današnje dane u slavenskoj službi Božjoj.

U toku vjekova doživjele su crkvenoslavenske knjige različite nehotimične i smišljene promjene (Levakovićeva i Karamanova reforma), ali sudbina jezika u tim knjigama nije — pošto se narodni jezik pojavio u pismu — nikako povezana s razvojem hrvatskoga književnog jezika.

Doprinos crkvenoslavenskoga jezika hrvatskoj knjizi sastoji se u djelomičnom utjecaju na pravopis (etimoložko pisanje, osobito prefiksa na d i imena s nepostojanim a) i u gdjekojoj rječničkoj pojedinosti.

Crkvenoslavenske rieči u suvremenom književnom jeziku ponajviše ne potječu iz starine kao izravne posuđenice, nego su pridošle u novije vrieme posredno iz ruske i slavenosrbske književnosti.

Nepovezani, ponajviše čakavski zametci književnosti u narodnom jeziku

Iz druge polovice XIII. i iz XIV. stoljeća sačuvani su nam hrvatski tekstovi pisani narodnim jezikom, kakav se govorio upravo u onom kraju, u kojemu je pojedini tekst nastao. Pismo je tih tekstova glagolica, latinica pa i ćirilica.

Prvi prievodi i sastavci narodnim živim jezikom pisani niču u onom kraju, gdje je glagolska crkvena knjiga otvorila put pismenosti kao takvoj, a to je — čini se — u prvom redu sjeverni dio hrvatske obale s otocima (iz toga područja potječu na pr. Vinodolski zakon, Istarski razvod, Krčki statut, Zadarski dominikanski statut, Šibenska molitva, uz mnoge druge spomenike).

Val pismenosti teče obalom i otocima prema jugu, da se slije s politički uvjetovanim žarištem pismenosti u dubrovačkoj republici.

Prvi hrvatski tekstovi pisani živim jezikom ponajviše su čakavski (ili čakavsko-štokavski). Ti tekstovi nastali odjelito na različitim mjestima kao pokušaji, da se stečena vještina pisanja izkoristi za predočivanje pučke rieči, s početka ne tvore predajom i ugledanjem povezan i jedinstven književni jezik. Sadržaj im je po književno-umjetnom mjerilu jednoličan i bezznačajan; to su zakoni, molitvenici, ugovori, biblijski tekstovi namienjeni čitanju pred pukom (lekcionari).

I onda, kad se čakavsko narječje duž dalmatinske obale dovilo do svoga književnoga cvata (Marulić, Hektorović, Zoranić), ono ne tvori jezične škole. Snažna, predajom hranjena jezgra jezičnoga zakonodavstva zametnula se tek u dubrovačkoj književnosti svjetovnoga sadržaja, i to onda, kad je Dubrovnik odlučno prešao na štokavštinu.

Dubrovačko žarište

U Dubrovniku, samostalnoj hrvatskoj državici na jugoiztoku narodnoga tla, kulturni utjecaji i potrebe državnoga života dovode vrlo rano do razvijanja slavenske pismenosti (dopisivanje s vladarima susjednih zemalja u ćirilici). Ta zametna pismenost, u kojoj se uz raztočene ostatke crkvenoga jezika pojavljuje živ govor grada i njegove okolice, slieva se već u XIV. stoljeću sa strujom čakavske pismenosti, koja teče sjevernijom jadranskom obalom, a kako u gradu nema slavenskoga bogoslužja te glagolica nije uvriežena, tekstovi su pisani latinicom odnosno goticom (Vatikanski molitvenik).

Prilično jaka ikavsko-čakavska komponenta javlja se u početcima dubrovačke trubadurske lirike u drugoj polovici XV. stoljeća (Š. Menčetić i Dž. Držić). Ta prva svjetovna lirika dade se nadovezati metrički i rječnički na crkvene pjesme starijega postanka (čakavske), po ukrasnim sredstvima na pučku pjesmu (štokavsku i čakavsku), a po pomodnim motivima na uzore preko mora.

Čakavština te lirike može se pripisati ne samo utjecajima čakavske pismenosti s ostale obale i otoka, nego i tome, što u Dubrovniku ima dosta čakavskoga stanovništva u ono vrieme, kada ta lirika nastaje. Ali dosta brzo dolazi u Dubrovniku do pomicanja književnoga jezika prema iekavskoj štokavštini (hercegovačkoga zaleđa i diela gradskoga stanovništva).

Premda se čakavsko-ikavski tragovi nisu nikada sasvim zatrli u Dubrovniku, upravo u iekavskoj štokavštini protekao je zlatni viek dubrovačke književnosti, koja je oblicima i rječnikom učvrstila onu normativnu jezičnu jezgru, iz koje je kraj mnogih peripetija potekao današnji hrvatski književni jezik.

Treba posebno iztaknuti, da se već najstarije dubrovačko svjetovno pjesničtvo naslanja na puč-

ku pjesmu svoga štokavskoga zaleđa. Ta je činjenica važna zato, jer se narječje upravo te pučke (hercegovačke) pjesme dva puta u poviesti razvoja hrvatskoga književnoga jezika ističe kao uzorno književno narječje: praktično kod Kačića, a načelno za ilirizma (osobito u štokavskoj znanstvenoj školi).

Privlačiva snaga dubrovačkoga jezičnoga zakonika tolika je, da mu se vrlo rano počinju pokoravati i pisci, koji nisu Dubrovčani pa ni štokavci po jezičnom podrietlu (na pr. Kačić). Od dubrovačke tradicije zavisi posebno iekavština današnjega književnoga jezika, koja ne bi bila sasvim razumljiva, kad se zna, koliko ikavština prevladava u narodnim hrvatskim govorima.

Uzpon i zamiranje čakavske književnosti

Čakavsko narječje (često natrušeno štokavskim pojedinostima) dalo je duž dalmatinske obale u XVI. stoljeću književnost znatne književno-kulturne vriednosti (Hektorović, Zoranić, Lucić), a i prva hrvatska tiskana knjiga umjetne književnosti pripada tome narječju (Marulićeva »Judita« 1521.).

Slabljenje te bujno razvijene paralele dubrovačkoj književnosti, uzmicanje čakavštine pred štokavštinom, pa i sviestno prelaženje čakavaca na štokavštinu, mora se uglavnom pripisati trima uzrocima: opadanju političko-kulturne snage čakavskih središta u vrieme borbe s Turcima, pritisku štokavštine s kopna na obalu u obliku seobe pučanstva, te napokon težnji jakoga vjerskog pokreta katoličke obnove (protureformacije), da za svoju književnost upotrebljava jedinstveno narječje, i to ono, koje je najbrojnije zastupano u hrvatskim krajevima, dakle štokavsko.

U drugoj polovici XVI. stoljeća, kada protestantizam kao luteranstvo nastoji prodrieti u hrvatske krajeve, izlazi čitav niz vjerskih i vjersko-promičbenih izdanja (Anton Dalmatin, Stipan Istrian), kojima čakavština tvori dialektalnu podlogu, a koja su namienjena čitavom hrvatskom narodu. Ta luteranska književnost zanimljiva je kao pokušaj, da se na čakavskoj osnovi uz dodavanje elemenata iz ostalih narječja stvori obći hrvatski književni jezik. Ali kako je sudbina toga prilično nesređenoga jezičnoga pokušaja bila povezana s luteranstvom, koje u Hrvatskoj nije uhvatilo koriena, a izdavanje djela traje vrlo kratko vrieme (desetak godina), jezik luteranske književnosti nema gotovo nikakva značenja za razvoj hrvatskoga književnog jezika.

Umiranje čakavštine u književnosti traje prilično dugo, a njezin viek nije samo značajan za hrvatski kulturni život, nego je ostavio i mnoge tragove u pokladu suvremenoga književnoga jezika, osobito s obzirom na jedan dio njegova starijega (kulturno-građanskoga) rječničkoga blaga, koje su donekle sabrali prvi hrvatski rječnici (Vrančićev i Mikaljin).

Kajkavsko narječje

Treće hrvatsko narječje, kajkavština, ulazi razmjerno kasno u književnost (u drugoj polovici XVI. stoljeća), ali kako novo kulturno-političko središte Hrvatske, Zagreb, leži u sredini kajkavskoga govornog područja, postojala je ozbiljna mogućnost, da se kajkavski književni jezik prometne u obći hrvatski književni jezik. Početci književne kajkavštine u vezi su kao i početci slovenske književnosti) s vjerskodružtvenim pokretima protestantizma (pristajanje hrvatskog plemstva uz kalvinizam, Bučić, Pergošić) i katoličke obnove (isusovci, Habdelić, Belostenec), ali u toku svoga književnoga razvoja kajkavsko je narječje dalo i množtvo djela umjetničkoga i znanstvenoga, osobito poviestnoga sadržaja. Jezično blago kajkavštine sakupila su i tri veća tiskana rječnika (Habdelićev, Belostenčev i Jambrešićev).

Ali kao i u čakavskom književnom krugu sviest o narodnom jedinstvu Hrvata dovodi i kajkavske pisce (na pr. Vitezovića, a kasnije nekoje predteče preporoda i same preporoditelje) na misao, da treba stvoriti jedinstven književni jezik na temelju štokavštine kao najraširenijega i po književno-jezičnoj predaji najvrednijega hrvatskog narječja.

Štokavština izvan Dubrovnika

Na prielazu iz XVI. u XVII. stoljeće razvija se u Bosni na »bosančici« književnost pisana čistim narodnim štokavskim govorom, u kojemu se iekavica mieša s ikavicom. Ta je književnost zacielo daleki odvjetak one prvotne mješovite (crkvenoslavensko-narodne) ćirilske pismenosti, koja se u Bosni javila još u vrieme bosanskih vladara hrvatske krvi u XIII. stoljeću, a koja je i nakon turske najezde lagano dalje tinjala. Predstavnici su te bosanske književnosti franjevci (Divković, Matijević, Posilović, Papić), koji u vjerskom pogledu surađuju s pokretom katoličke obnove (protureformacije).

Razširenost djela bosanskih franjevaca (osobito Divkovićevih »Besjeda«) i ljepota jezika u njima značajno pojačavaju onu struju, koja teži prema štokavštini kao književnom jeziku svih Hrvata.

Franjevci su predstavnici još jednoga važnoga štokavskog razdoblja u hrvatskoj književnosti: dalmatinske ikavske knjige u Dalmaciji zaposjednutoj od Mletčana i naseljenoj od štokavaca s kontinenta. To razdoblje, koje obasjava lik najvećega hrvatskog rodoljuba i mučenika Filipa Grabovca, neizrecivo je važno za konačni put hrvatskoga književnoga jezika po Andriji Kačiću Miošiću.

Kačićev »Razgovor«, zacielo najrazšireniјa hrvatska knjiga u doba prije preporoda, unosi u pobjednički pohod štokavštine samonikli narodni duh i jezični zakon epske pučke pjesme. Taj zakonik nepatvorene pučke rieči, stopljen s profinjenim građanskim jezičnim zakonikom Dubrovnika, stvara normativni tlak, po kojemu će početkom XIX. stoljeća književni jezik dobiti svoje konačno obličje.

I na sjeveroiztoku hrvatskoga tla, u Slavoniji, razvija se u XVIII. stoljeću bogata štokavska književnost, u kojoj barok i prosvjetiteljstvo nalaze svoje predstavnike (Kanižlić, Reljković). Cvat te slavonske književnosti (kao i dalmatinsko-ikavske) pada u doba prije preporoda te pripravlja na sjeveroiztoku domovine povoljno tlo za odluku preporoditelja.

Tuđi utjecaji

Uslied dodira naroda, a posebno pojedinih književnih krugova i žarišta s tuđim jezicima i

njihovim književnostima, ulazile su u jezik hrvatskih književnika mnoge pojedinosti, koje su rječnički ili stilistički tuđe temeljnom pokladu hrvatskoga narodnog jezika, kakav je on donesen u domovinu za seobe Hrvata i kakav se samostalno po vlastitim zakonima razvijao u hrvatskom puku.

Većina tuđih elemenata pripada jezicima naroda, koji su živjeli u susjedstvu s Hrvatima (Talijani, Niemci, Mađari) ili koji su kao osvajači, okupatori ili upravljači prodirali u hrvatske krajeve (Turci).

Tuđi utjecaji uglavnom su potekli:

1) iz dalmatinskih romanskih narječja, koja su se govorila duž jadranske obale u vrieme dolazka Hrvata na Jadran;

2) iz latinskoga bogoslužja i latinske crkvene književnosti;

3) iz mletačkoga narječja za vrieme mletačke okupacije i u trgovačkom prometu s Mletcima;

4) iz humanističke latinske i talijanske književnosti, koju pozna pa i njeguje jedan dio prosvietljenih Hrvata, osobito u primorskim gradovima;

5) iz jezika grčkih naseljenika na Jadranu prije seobe Hrvata i za vrieme t. zv. bizantinske teme;

6) iz turskoga jezika (s arapskim i perzijskim sastojinama), kojim su govorili turski osvajači;

7) iz turske i posebno arapske islamske književnosti, koju pozna i kojom se bavi jedan dio hrvatskih muslimana;

8) iz njemačkih narječja na sjeverozapadnoj granici hrvatskoga narodnoga tla i iz jezika njemačkih obrtnika, trgovaca i t. d., koji su se naselili u sjeverne hrvatske krajeve;

9) iz jezika austrijske vojničke i građanske uprave za vrieme Krajine i poslije do preporoda;

10) iz mađarskih govora uzduž sjeverne i sjeveroiztočne etničke granice;

11) iz jezika mađarskih vojnih posada te mađarske vojničke i građanske uprave;

12) iz mađarske književnosti, poznate dielu plemstva i inteligencije na sjeveru;

13) iz latinštine državopravnoga života prije nego je hrvatski jezik proglašen službenim;

14) iz novije znanstvene i stručne književnosti različitih evropskih jezika (osobito njemačkoga);

15) iz obćenito razširenog, t. zv. internacionalnog nazivlja različitih evropskih (pa i neevropskih) jezika za trgovačke predmete, šport, vojničtvo, obrt, veleobrt, naoružanje, društveni život, zabave, igre i t. d.

Najveći dio tuđinskoga naplova izbačen je nastojanjem čitavoga stoljeća iz suvremenoga književnog jezika, ali se u njemu zadržao priličan broj po tuđem uzoru načinjenih izričaja složenih od elemenata po korienu hrvatskih (calques).

Odluka preporoditelja 1835.

Na početku XIX. stoljeća, kada hrvatski preporod kao obćenarodni pokret budi sviest o političko-kulturnoj zajednici svih Hrvata, javlja se posve prirodno i pitanje o obćenarodnom književnom jeziku. Čakavska je književnost u to doba posve zaniemila, i odluka mora pasti između narječja, kojim govori sam glavni grad Zagreb, i štokavštine.

Nakon vrlo kratkoga (jednogodišnjega) književnoga rada na domaćem narječju središnje glasilo preporoda (Danica) donosi 1835. odluku, kojom se štokavsko narječje uvodi kao obćenarodni književni jezik. Ta odluka pada neposredno nakon onoga doba, kad je dubrovačka jezična škola na izdisaju dala tri velika rječnika (Della Bellin, Voltiggijin i Stullijev), u trenu, kad se budi ljubav za štokavsku narodnu pjesmu (proglas Vrhovčev) i razgorieva politička težnja za sjedinjenjem Kačićeve Dalmacije s ostalom Hrvatskom. Odluka je dakle posve prirodna, jedina, koju su Hrvati mogli stvoriti na temelju poviestnih smjernica, suvremenoga stanja u književnosti i po statističkim odnosima hrvatskih narodnih govora.

Stvaranje književnoga jezika za preporoda

Odluka, kojom su preporoditelji prihvatili štokavsko narječje za književno, nije sama po sebi dovoljna da točno odredi jedinstven i cjelovit (posebno građansko-kulturni) lik književnoga jezika. Zato se u početcima preporodne književnosti primjećuje živo jezično vrenje i šarenilo. Množtvo prilično različitih utjecaja sudjeluje u razvoju one organičke jezgre, iz koje se izvija konačni lik obćenarodnoga književnoga jezika.

Preporoditelji po podrietlu štokavci unose u svoja djela osobine užega govornoga područja, kojemu pripadaju, a oni opet, koji uče štokavštinu iz knjiga, nalaze se pod utjecajem različitih i jezično nepodudarnih djela starije ili novije pokrajinske: dubrovačke, dalmatinske ili slavonske književnosti.

Na izbor štokavskih pojedinosti (osobito u rječničkom pogledu), djeluje kod rođenih kajkavaca kajkavske navike, pogotovo u tom smislu, da se najlakše iz štokavštine prihvaća ono, što je najsrodnije s kajkavštinom.

Osobita je briga preporoditelja, da se u doba žive borbe za narodnu samostalnost pučka jezična građa prilagodi i proširi, tako da književni jezik može zadovoljiti sve potrebe razvijenoga gradskoga, kulturnoga i političko-upravnoga života. Zato se (često po tuđem kalupu) izmišlja sva sila novih rieči, a neke se opet posuđuju iz češkoga i ruskoga jezika te na hrvatski oblik prekrajaju.

Doba preporoda bogato je rječnicima (Mažuranić-Užarevićev, Babukić-Drobnićev, Veselićev, Šulekov, Filipovićev, Parčićev i t. d.), u kojima se sastavljači trude da nađu hrvatsku zamjenu za sve one izraze, koji su rječnički utvrđeni u susjednim kulturnim jezicima (osobito njemačkom).

Struje i škole.

U jezičnom vrenju preporoditeljskoga doba pojavljuju se i posebne jezične škole kao zametci

strožeg i podpuno jedinstvenog jezičnog zakonodavstva.

Tako Fran Kurelac osniva t. zv. riečku školu, koja književni jezik želi približiti neknjiževnim hrvatskim narječjima, a i ostalim jezicima slavenskog kruga uvodeći neke arhaične oblikovne i rječničke elemente (prezent na -u, kratki genitiv plurala i t. d.) Kurelčeva škola nije po tim svojim nastojanjima našla odjeka u širokoj stvarnosti književnoga jezika, ali je Kurelčevo »čistunstvo«, t. j. nastojanje da se jezik oslobodi od svih onih tudica (pa i kovanica), za koje narodni jezik ima dobre zamjene, ostalo stalnim putokazom u daljem razvoju književnoga jezika.

T. zv. zagrebačka škola, kojoj je predstavnik Adolfo Veber Tkalčević, trudi se da prilagodi hrvatski književni jezik stilističkim uzorima latinskim, zadržava neke starije oblike (razlikovanje dativa, lokativa i instrumentala sklonjivih rieči u množini), a živo podupire stvaranje kovanica za sve znanstvene i ostale stručne pojmove, ne pazeći dovoljno na njihovo pravilno izvodenje prema tvorbenim zakonima pučke štokavštine.

Zagrebačkoj školi pripada i najveći pobornik hrvatske državne misli dr. Ante Starčević, ali se u koječemu od nje i udaljuje (ekavicom, izgovaranjem samoglasnoga r kao »er«).

Na konačno oblikovanje današnjega književnog jezika utjecala je vrlo znatno i štokavska znanstvena škola. Bez obzira na neke pogrješke te škole (široka sloboda za sve ono, što štokavski »narod« govori) i uzaludno njezino nastojanje, da se stvori jedinstveno jezično zakonodavstvo za Hrvate i Srbe — štokavska je znanstvena škola donijela mnoge koristi.

Proučavanjem pučkoga štokavskoga narječja, štokavskih izvora i njihovih jezičnih zakonitosti škola je dala obilnu gradu književnom jeziku, a novo jezično stvaranje podvrgla tvorbenim zakonitostima jezika hrvatskoga puka, vječnoga roditelja i hranitelja književnog jezika. Toj školi zahvaljujemo veliki Akademijski rječnik i veliko mnoštvo pojedinačnih jezičnih studija.

Borba protiv posrbljivanja hrvatskog književnog jezika

U drugoj polovici prošloga stoljeća Srbi su prihvatili reformu Vuka Karadžića i za svoje književno narječje uzeli štokavštinu, kakva se govori u jugozapadnoj Hrvatskoj (nekadanja Hercegovina, Bosna i Dalmacija) i u ostalim hrvatskim pokrajinama i kojom su već nekoliko stoljeća pisali hrvatski pisci. Pa ipak je srbski književni jezik od svojih početaka išao svojim putem, koji se u književnom (osobito u rječničkom blagu) nije podudarao s putem hrvatskoga književnoga jezika.

Ne samo da je reformirani srbski književni jezik zadržao u svom tielu mnoge ostatke slavenosrbštine (književnoga jezika, kojim su Srbi pisali prije Vukove reforme), nego je i prilagođivanje pučkoga jezika kulturnim potrebama teklo nezavisno od onoga prilagođivanja, koje se zbivalo na hrvatskoj strani.

Vuk Karadžić pokušao je uzpostaviti vezu s hrvatskim preporoditeljima, i tako je održan u Beču godine 1850. t. zv. bečki dogovor, kojemu je bio cilj stvaranje jedinstva u književnom jeziku Hrvata i Srba.

Ali premda su zaključke toga dogovora podpisali neki iztaknuti hrvatski preporoditelji (Mažuranić, Demeter), jezična stvarnost nije se nimalo izmienila, i dvie književne polarizacije štokavštine tekle su svaka po različitim potrebama i sklonostima. Tako je tokom desetljeća došlo do prilično znatnih razlika između književnoga jezika hrvatskoga i srbskoga, osobito u području terminologije počevši od one u svakidašnjem gradskom životu, pa do znanstvene. Razlika se između oba književna jezika pojačala i uslied toga, što su Srbi prešli na ekavicu.

Stvaranju jedinstvenog hrvatsko - srbskog književnog jezika protivile su se uvriežene književne i govorne navike dvaju naroda poduprte nacionalnom svieśću i naslonjene na dva pisma (latinicu i ćirilicu).

Nakon stvaranja Jugoslavije, kad je sva državna vlast bila usredotočena u Beogradu, nastoje beogradski politički i prosvjetni krugovi nasilno ukloniti razlike između dviju književnih zakonitosti, protežući srbske jezične navike, posebno terminologiju, na čitavo područje države (osim biv. Slovenije).

Protiv toga posrbljivanja hrvatskoga književnog jezika javlja se odpor sa strane Hrvata najprije u krugu štokavske znanstvene škole (družtvo i časopis »Hrvatski jezik«), a zatim u djelovanju »Pokreta za hrvatski književni jezik« (»Razlike između hrvatskoga i srbskoga književnog jezika«).

Nakon osnutka banovine Hrvatske hrvatske prosvjetne oblasti vraćaju u školske knjige hrvatsku predratnu terminologiju i hrvatski pravopis (koji je bio u školama zabranjen uvođenjem jedinstvenoga državnoga Belićeva pravopisa godine 1929.).

Ured za hrvatski jezik

Nakon uzpostave Nezavisne Države Hrvatske osnovan je nastojanjem članova pokreta za hrvatski književni jezik poseban državni ured, kojemu je postavljen zadatak, da surađujući sa znanstvenim ustanovama (Sveučilištem i Akademijom) ukloni nanos beogradskog jezičnog zakonodavstva iz suvremenoga hrvatskoga književnog jezika i da nadzire jezikoslovna i ostala školska i javna izdanja čuva u tom jeziku pravilnost primjerenu hrvatskoj jezičnoj prošlosti i suvremenom stanju jezičnoga razvoja.

Najviša državna vlast propisala je glavne smjernice hrvatskoga jezičnoga zakonodavstva svojom »Zakonskom odredbom o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu« od 14. kolovoza 1941.